

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پایان نامه :
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان شناسی همگانی

موضوع پایان نامه :

بررسی زبانی - اجتماعی رنگ واژه‌ها
در زبان فارسی

استاد راهنما :
دکتر یحیی مدرّسی

استاد مشاور :
دکتر محمد دبیرمقدم

پژوهش :
پریچهر قضاوی

اینک که به لطف خداوند بزرگ و با یاری سروران و دوستان، این تحقیق به‌انجام رسیده‌است، بر خود لازم می‌دانم که از تمام افرادی که به‌نحوی در به‌ثمر رساندن این پژوهش مرا یاری کرده‌اند، سپاس‌گزاری نمایم.

در ابتدا از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر یحیی مدرّسی که - چه به‌عنوان استاد راهنما و چه در طول دوران تحصیل - همواره از دریای بیکران راهنمایی‌ها، تشویق‌ها و علم‌آموزی‌های خود مرا بی‌نصیب نگذاشته‌اند، سپاس فراوان دارم. از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر محمد دبیرمقدم که قبول زحمت نموده و به‌عنوان استاد مشاور در این تحقیق، مرا یاری فرمودند و ایشان نیز در طول دوران تحصیل همواره با سعی و تلاش، از راهنمایی‌ها و آموزش‌های خود دریغ نداشته‌اند، سپاس گزارم.

استاد ارجمندم جناب آقای دکتر مصطفی عاصی که قدم‌رنجه‌نموده و به‌عنوان استاد داور در جلسه‌ی دفاعیه‌ی این پایان‌نامه حضور یافتند و ایشان نیز در طول دوران تحصیل همواره مشوق و راهنمای من بوده‌اند، را سپاس می‌دارم. همچنین از تمام گویش‌ورانی که در به‌انجام رسانیدن این تحقیق مشارکت داشته‌اند و از همه‌ی خویشان، دوستان و آشنایان که به‌حق بدون وجود آن‌ها این تحقیق به‌ثمر نمی‌رسید و یاری‌ها، راهنمایی‌ها و تشویق‌هایشان نوری بوده‌است روشنگر این راه‌ناهموار، کمال تشکر را دارم.

در پایان از سرکار خانم محجوب و سرکار خانم مژگان نجفی که کار تایپ و تنظیم جدول‌های این پایان‌نامه را انجام داده‌اند و همچنین از دوست گرانقدرم سرکار خانم مهناز عسگری و دیگر دوستان که با یاری‌ها و تشویق‌های خود، این راه را بر من هموار کرده‌اند، تشکر فراوان دارم.

امیداست که این کار اندک برای تحقیقات گسترده‌تر در این زمینه‌ی مثمر‌ثمر بوده‌باشد.

چکیده پایان نامه (دو صفحه)

رنگ پدیده‌ای شناختی است که از جنبه‌های زبانی و غیرزبانی در بسیاری زبان‌ها مورد مطالعه قرار گرفته است ، اما در این میان ، در زبان فارسی از لحاظ زبانی ، بررسی اصولی انجام نشده است . هدف اصلی این پژوهش بررسی رنگ‌واژه‌های زبان فارسی و تحقیق در مورد میزان تنوع آن‌ها در بعد زبانی - اجتماعی است . به همین منظور تفاوت‌های اجتماعی از قبیل سن ، جنسیت ، میزان تحصیلات ، رشته تحصیلی ، شغل ، آشنایی با زبان دوم و میزان آشنایی با ترکیب رنگ‌ها مورد مطالعه قرار گرفته است . این تحقیق شامل چهار فصل است . در فصل نخست ، هدف پژوهش مطرح گردیده تعریفی از مفاهیم مبهم و ناشناخته ارائه شده و به دنبال آن هدف‌های پژوهش توضیح داده شده است .

در این تحقیق دو روش ، مورد استفاده قرار گرفته است :

۱. روش میدانی : شامل پرسش‌نامه‌ای در چهار بخش و مصاحبه با ۱۰۰ گویش‌ور فارسی‌زبان شهر تهران (۶۱ مرد و ۳۹ زن) است . در بخش ۱ و ۲ این پرسش‌نامه - با توجه به مطالعات و تحقیقات انجام یافته - یک عامل غیرزبانی و شناختی مانند تشخیص رنگ‌ها به تنهایی و یا با وجود یک عامل ثانویه غیرزبانی (شکل کلی یا تصویر) مورد بررسی قرار گرفته است . بخش دوم شامل ارائه تصویری از طیف به گویش‌وران و بررسی مرزبندی و نام‌گذاری این تصویر است . بخش چهارم نیز شامل ارائه ۲۰ قطعه رنگی و نام‌گذاری آن‌هاست . در تمام این مراحل ، عوامل مختلف (سن ، جنسیت ، شغل و ...) و میزان تأثیر آن‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است .

۲. روش نظری : به مطالعه برخی از تحقیقات و پژوهش‌هایی که پیش از این در زمینه رنگ انجام شده ، می‌پردازد . اساس تحقیقات مربوط به رنگ بر پایه رابطه زبان و تفکر استوار است . مهمترین نظریه‌ای که در این مورد مطرح گردیده فرضیه سایپر - ورف است که در دو بعد بیان می‌شود :

الف. فرضیه نسبیّت زبانی : به تنوع و تفاوت در میان زبان‌های گوناگون می‌پردازد .

ب. فرضیه جبر زبانی : بیان می‌دارد ساختار زبان تعیین‌کننده تفکر است .

تحقیقات انجام یافته برای رد یا اثبات این فرضیه در دو زمینه انجام یافته است : واژگان زبان و نحو . تحقیقات مربوط به رنگ در گروه واژگان زبان قرار دارد . در این پژوهش مطالعات مربوط به رنگ به سه گروه تقسیم شده است :

۱. مطالعات تطبیقی : مقایسه رنگ‌واژه‌های دو یا چند زبان .

۲. تنوع طبقه‌بندی در یک جامعه زبانی واحد .

۳. تأثیر عوامل غیرزبانی بر حوزه رنگ .

این تحقیق بیشتر بر اساس وجود تنوع در یک جامعه زبانی و با توجه به عوامل غیرزبانی انجام یافته است .

فصل دوم شامل مباحث نظری است و نظریات اصولی در ارتباط با رنگ را در حوزه زبان مطرح می‌کند .

۱. فرضیه سایپر - ورف .

۲. نظریات مطرح شده در حوزه رنگ :

الف. دوره اول : زبان عامل تعیین کننده تفکر (۱۹۶۸ - ۱۹۵۳) : جنبه های غیرزبانی که شامل مطالعات لانه برگ ، رابرتز ، براون و... است .

ب. دوره دوم : زبان منعکس کننده تفکر (۱۹۷۸ - ۱۹۵۳) : یافتن جهانی های زبانی که شامل تحقیقات برلین و کی ، اصول تعریف رنگ واژه اصلی ، اصول جدید برای تعریف رنگ واژه ها و... است .

فصل سوم به توصیف و تحلیل داده های تحقیق میدانی می پردازد و رابطه هریک از عوامل مطرح شده را با بخش های پرسش نامه مورد بررسی قرار می دهد . سپس به تحلیل ساخت - واژی رنگ واژه ها پرداخته می شود . این تقسیم بندی عبارت است از ۱. تک واژه : الف. تک واژ آزاد : سبز ، سبز ، قرمز . ب. تک واژ اشتقاقی : آبی ، طوسی . ج. واژه قرضی : اکر ۲. ترکیب : الف. تک واژه + صفت : آبی سیر . ب. تک واژه + اسم : ۱. اسم قرضی : آبی پروس . ۲. ترجمه قرضی : سبز اعماق . ۳. رنگ واژه - رنگ واژه : سبز - آبی ۳. عبارت اسمی : خاکستری با تاه مایه سبز .

فصل چهارم با توجه به مطالعات پیشین و مباحث نظری به نتیجه گیری از کار میدانی می پردازد و پیشنهادهایی برای انجام تحقیقات وسیع تر ارائه می دهد . برخی از این نتایج عبارتند از :

۱. در قشرهای مختلف اجتماعی شهر تهران در کاربرد رنگ واژه های زبان فارسی تنوع وسیعی وجود دارد .

۲. این تنوع و در واقع ، بسامد کاربرد رنگ واژه ها با عوامل بررسی شده (جنسیت ، شغل ، سن و...) نسبت عکس دارد ، هرچه افراد بیشتر تحت تأثیر این عوامل قرار گرفته باشند ، از کم بسامدترین واژه ها ، بیشتر استفاده می کنند و واژه های ترکیبی عبارت ها و واژه های قرضی را نسبت به سایر افراد ، بیشتر به کار می برند .

۳. وجود یک عامل ثانویه شناختی (شکل یا تصویر) شرایط محیط و وضعیت نوری که گویش ور در آن قرار دارد ، بر تشخیص و ادراک رنگ ها تأثیر می گذارند و موجب تنوع و تفاوت در نام گذاری می شوند .

۴. زنان بدون حضور این عامل ، درصد بیشتری را به خود اختصاص داده اند (۵۵/۷۶٪ در برابر ۵۳/۶۸٪ در مردان) ، در صورتی که مردان به عامل ثانویه بیشتر عکس العمل نشان داده اند و درصد بیشتری در پاسخ گویی دارند (۶۳/۱۱٪ در مقابل ۵۴/۴۸٪ در زنان) .

۵. در کاربرد رنگ واژه ها با کمترین بسامد ، عوامل ذکر شده تقریباً همیشه دخالت دارند و این رنگ واژه ها به کار نمی روند مگر اینکه یکی از این عوامل بر آن تأثیر گذاشته باشد . مثال : بنفش ۷۹/۲٪ در برابر بنفش سرد ۰/۹۹٪ .

۶. شغل ، رشته تحصیلی و زبان دوم نقش عمده تری در کاربرد کم بسامدترین رنگ واژه ها دارند .

۷. واژه های کم بسامدتر زیر مجموعه واژه های پر بسامدتر هستند .

۸. هرچه بسامد کاربرد بیشتر باشد ، طول واژه کوتاهتر است و برعکس (قانون زیپف) .

به نام خداوند جان و خرد

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۲	فصل اول: مقدمات
۳	۱-۱- موضوع پایان نامه و اهمیت آن
۳	۲-۱- هدف‌های پژوهش
۴	۳-۱- تعریف مفاهیم
۷	۴-۱- روش پژوهش
۷	۱-۴-۱- مقدمه
۷	۲-۴-۱- پرسش‌نامه
۹	۳-۴-۱- جمعیت نمونه
۱۰	۴-۴-۱- متغیرهای غیرزبانی
۱۰	۱-۴-۴-۱- جنسیت
۱۰	۲-۴-۴-۱- سن
۱۰	۳-۴-۴-۱- شغل
۱۱	۴-۴-۴-۱- میزان تحصیلات
۱۲	۵-۴-۴-۱- رشته تحصیلی
۱۲	۶-۴-۴-۱- میزان آشنایی با زبان دوم
۱۳	۷-۴-۴-۱- میزان آشنایی با شناخت رنگ‌ها
۱۴	۵-۱- مروری بر پژوهش‌های گذشته
۱۵	۱-۵-۱- مطالعات تطبیقی
۱۵	۱-۱-۵-۱- مقایسه رنگ‌واژه‌های زبان زونی و انگلیسی
۱۶	۲-۱-۵-۱- تأثیر زبان بر عملکردهای شناختی
۱۷	۳-۱-۵-۱- مقایسه مقولات معنایی میان فرهنگی
۲۰	۱-۳-۱-۵-۱- مقایسه زبان میریام و زونی
۲۰	۴-۱-۵-۱- ورفینیسیم معتدل
۲۱	۵-۱-۵-۱- تطابق رنگ‌واژه‌های مجاری و انگلیسی

۲۳	۲-۵-۱- تنوع طبقه‌بندی در یک جامعه زبانی
۲۳	۱-۲-۵-۱- تنوع طبقه‌بندی در رنگ‌واژه‌های موهاک
۲۴	۲-۲-۵-۱- تنوع طبقه‌بندی در رنگ‌واژه‌های خانواده زبانی اتو-آزتک
۲۵	۳-۲-۵-۱- تنوع طبقه‌بندی در فوتونای غربی
۲۶	۳-۵-۱- تأثیر عوامل ذهنی - اجتماعی بر حوزه رنگ
۲۶	۱-۳-۵-۱- رابطه درستی ارتباط و حافظه بازشناختی
۲۷	۱-۱-۳-۵-۱- درستی ارتباط در بین افراد ناشنوا
۲۸	۲-۳-۵-۱- قابلیت کانونی رنگ و حافظه بازشناختی
۲۸	۱-۲-۳-۵-۱- رنگ‌های کانونی در مقابل درستی ارتباط
۲۹	۴-۵-۱- بازبینی نظریات
۳۰	۵-۵-۱- بررسی رنگ‌واژه‌های زبان فارسی
۳۳	فصل دوم: مباحث نظری
۳۴	۱-۲- مقدمه
۳۴	۱-۱-۲- فرضیه ساینر-ورف
۳۷	۲-۲- نظریات مطرح شده در حوزه رنگ
۳۷	۱-۲-۲- دوره اول: زبان عامل تعیین‌کننده تفکر
۳۷	۱-۱-۲-۲- جنبه‌های غیرزبانی
۴۲	۲-۲-۲- دوره دوم: زبان عامل منعکس‌کننده تفکر
۴۲	۱-۲-۲-۲- مطالعات برلین و کی
۴۶	۲-۲-۲-۲- اصول جدید برای تعریف رنگ‌واژه‌های اصلی
۴۷	۳-۲-۲-۲- برجستگی رنگ‌واژه‌ها
۵۰	فصل سوم: توصیف و تحلیل داده‌ها
۵۱	۱-۳- مقدمه
۵۱	۲-۳- میزان شناخت و تشخیص رنگ‌ها
۵۱	۱-۲-۳- جنسیت
۵۳	۲-۲-۳- سن
۵۴	۳-۲-۳- شغل

۵۵	۴-۲-۳- تحصیلات
۵۷	۵-۲-۳- رشته تحصیلی
۵۸	۶-۲-۳- آشنایی با زبان دوم
۵۹	۷-۲-۳- آشنایی و شناخت رنگ‌ها
۶۱	۳-۳- نام‌گذاری طیف نور
۶۳	۴-۳- بررسی تأثیر عوامل مختلف بر نام‌گذاری نمونه‌های رنگی
۶۸	۵-۳- تحلیل ساخت - واژی رنگ‌واژه‌ها
۶۸	۱-۵-۳- تک‌واژه
۶۸	۱-۱-۵-۳- تک‌واژه فرضی
۶۸	۲-۵-۳- واژه ترکیبی
۶۸	۱-۲-۵-۳- تک‌واژه + صفت
۶۸	۱-۱-۲-۵-۳- صفت‌هایی که بر خاصیت نوری دلالت دارند
۶۹	۲-۱-۲-۵-۳- ساخت صفت‌ها
۷۰	۲-۲-۵-۳- ساخت واژه ترکیبی با تأثیر از زبان دوم
۷۰	۱-۲-۲-۵-۳- تک‌واژه + اسم
۷۰	۲-۲-۲-۵-۳- رنگ‌واژه - رنگ‌واژه
۷۰	۳-۲-۵-۳- واژه ترکیبی فرضی
۷۱	۳-۵-۳- عبارت اسمی
۷۳	فصل چهارم : نتیجه‌گیری
۷۴	۱-۴- تأثیر عوامل موردبررسی بر تنوع نام‌گذاری
۷۴	۱-۱-۴- تأثیر جنسیت بر تنوع نام‌گذاری
۷۴	۲-۱-۴- تأثیر سن بر تنوع نام‌گذاری
۷۴	۳-۱-۴- تأثیر شغل بر تنوع نام‌گذاری
۷۵	۴-۱-۴- تأثیر میزان تحصیلات بر تنوع نام‌گذاری
۷۵	۵-۱-۴- تأثیر رشته تحصیلی بر تنوع نام‌گذاری
۷۶	۶-۱-۴- تأثیر زبان دوم بر تنوع نام‌گذاری
۷۷	۷-۱-۴- تأثیر میزان آشنایی با ترکیب رنگ‌ها در تنوع نام‌گذاری
۷۷	۲-۴- تأثیر عوامل موردبررسی بر تقسیم‌بندی و نام‌گذاری طیف

۷۷	۳-۴- تأثیر عوامل مورد بررسی بر نام گذاری رنگ ها
۸۰	۴-۴- نتیجه گیری کلی
۸۵	۵-۴- چند پیشنهاد
۸۶	کتابنامه
۸۷	کتابنامه فارسی
۸۸	کتابنامه انگلیسی
۹۲	پیوست ها
۹۳	پیوست ۱: پرسش نامه
۱۰۰	پیوست ۲: جدول های مشخصات گویش وران
۱۰۵	پیوست ۳: جدول های پاسخ های گویش وران به بخش ۱ و ۲ پرسش نامه
۱۱۰	پیوست ۴: جدول های تقسیم بندی و نام گذاری طیف
۱۱۵	پیوست ۵: جدول های نام گذاری رنگ های شماره ۱ تا ۱۰
۱۲۰	پیوست ۶: جدول های نام گذاری رنگ های شماره ۱۱ تا ۲۰
۱۲۵	پیوست ۷: جدول های بسامدی رنگ واژه های به کار رفته برای رنگ های ۱ تا ۲۰
۱۴۶	پیوست ۸: نمودار های ستونی بسامد رنگ واژه های به کار رفته برای رنگ های ۱ تا ۲۰

فهرست جدول‌ها

- ۱۰ جدول (۱-۱): توزیع گویش وران از نظر جنسیت به درصد
- ۱۰ جدول (۲-۱): توزیع گویش وران از نظر سن به درصد
- ۱۱ جدول (۳-۱): توزیع افراد برحسب شغل به درصد
- ۱۲ جدول (۴-۱): توزیع گویش وران از لحاظ میزان تحصیلات به درصد
- ۱۲ جدول (۵-۱): توزیع گویش وران از لحاظ رشته تحصیلی به درصد
- ۱۳ جدول (۶-۱): توزیع گویش وران برحسب میزان آشنایی با زبان دوم
- ۱۴ جدول (۷-۱): توزیع افراد از نظر شناخت رنگ‌ها به درصد
-
- ۵۲ جدول (۱-۳): ارتباط جنسیت با میزان شناخت و تشخیص رنگ‌ها
- ۵۳ جدول (۲-۳): رابطه سن و میزان شناخت و تشخیص رنگ‌ها
- ۵۴ جدول (۳-۳): رابطه شغل و میزان شناخت و تشخیص رنگ‌ها
- ۵۶ جدول (۴-۳): رابطه میزان تحصیلات گویش وران با میزان شناخت و تشخیص رنگ‌ها
- ۵۷ جدول (۵-۳): رابطه رشته تحصیلی و میزان تشخیص و شناخت رنگ‌ها
- ۵۸ جدول (۶-۳): رابطه میزان آشنایی با زبان دوم و میزان شناخت و تشخیص رنگ‌ها
- جدول (۷-۳): رابطه میزان آشنایی با ترکیب رنگ‌ها در گویش وران و میزان شناخت و تشخیص رنگ‌ها
- ۶۰ تشخیص رنگ‌ها
- ۶۲ جدول (۸-۳): مقایسه بیشترین و کمترین تقسیم‌بندی طیف در زبان فارسی
- ۶۴ جدول (۹-۳): میزان بیشترین بسامد رنگ‌واژه‌ها در هر نمونه رنگ برحسب درصد
- جدول (۱۰-۳): رابطه کم‌بسامدترین رنگ‌واژه‌ها در رنگ شماره ۵ با عوامل مؤثر در نام‌گذاری آن‌ها
- ۶۶ جدول (۱۱-۳): مقایسه طول پر بسامدترین و یکی از کم‌بسامدترین رنگ‌واژه‌ها در هر ۲۰ نمونه رنگ برحسب واج به درصد
- ۶۷ جدول (۱۲-۳): توزیع ساخت‌های واژگانی به کاررفته برای ۲۰ نمونه رنگ

فهرست نمودارها

- ۵۲ نمودار (۱-۳): درصد پاسخ‌های صحیح برحسب جنسیت
- ۵۳ نمودار (۲-۳): درصد پاسخ‌های صحیح برحسب گروه سنی
- ۵۵ نمودار (۳-۳): درصد پاسخ‌های صحیح برحسب گروه شغلی
- ۵۶ نمودار (۴-۳): درصد پاسخ‌های صحیح برحسب گروه تحصیلی
- ۵۷ نمودار (۵-۳): درصد پاسخ‌های صحیح برحسب رشته تحصیلی
- ۵۹ نمودار (۶-۳): درصد پاسخ‌های صحیح برحسب میزان آشنایی با زبان دوم
- ۶۱ نمودار (۷-۳): درصد پاسخ‌های صحیح برحسب میزان آشنایی با رنگ‌ها
- ۶۳ نمودار (۸-۳): تقسیم‌بندی و نام‌گذاری طیف برحسب تعداد رنگ‌واژه‌ها به درصد
- ۶۵ نمودار (۹-۳): مقایسه میزان پرسامدترین رنگ‌واژه‌های به کاررفته در هر ۲۰ نمونه رنگ به درصد

پیشگفتار

رنگ پدیده‌ای شناختی است که مطالعات فراوانی درارتباط با زبان، درمورد آن صورت گرفته است و رنگ‌واژه‌های زبان‌های بسیاری در جهان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، اما در این میان، چندان توجهی به زبان فارسی نشده و بررسی اصولی در این مورد انجام نگرفته است. هدف اصلی این پژوهش، بررسی رنگ‌واژه‌های زبان فارسی (گوش تهران) در بعد اجتماعی-زبانی است.

این پایان‌نامه شامل ۴ فصل است. فصل اول به موضوع پایان‌نامه، هدف و اهمیت آن می‌پردازد و پژوهش‌های مهمی را که در زمینه موضوع مورد نظر انجام گرفته است، مرور می‌کند. در این فصل همچنین روشی که در این تحقیق به کار رفته، که عبارت است از گردآوری منابع، تهیه پرسش‌نامه و انجام یک کار میدانی (مصاحبه با ۱۰۰ گویش‌ور فارسی‌زبان در شهر تهران)، شرح داده شده است.

فصل دوم به مباحث نظری می‌پردازد و به پژوهش‌هایی که پیش از این از جنبه زبانی درمورد رنگ‌واژه‌ها صورت گرفته است، از دو دیدگاه نگاه می‌کند: زبان به عنوان تعیین‌کننده تفکر و زبان به عنوان بازتابی از تفکر.

فصل سوم که بیکره اصلی این پایان‌نامه است به ارائه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از طریق تحقیق میدانی می‌پردازد. این داده‌ها از تنظیم پرسش‌نامه‌ای فراهم آمده است که در آن عوامل مختلف فردی و اجتماعی مانند جنسیت، سن، شغل، تحصیلات، رشته تحصیلی، میزان آشنایی با زبان دوم و میزان شناخت رنگ‌ها در نظر گرفته شده است.

فصل چهارم یا بخش پایانی، به نتیجه‌گیری از تحلیل داده‌ها و مطالعات انجام شده، می‌پردازد و در این زمینه، پیشنهادهایی را برای انجام تحقیقات وسیع‌تر در زبان فارسی ارائه داده می‌شود.

فصل اول : مقدمات

۱-۱- موضوع پایان‌نامه و اهمیت آن

یکی از مسائلی که از دیرباز توجه مردم‌شناسان، جامعه‌شناسان، زبان‌شناسان و بسیاری از محققان در رشته‌های دیگر را به خود جلب کرده‌است، موضوع رنگ و رنگ‌واژه‌ها است. شاید بتوان گفت که مستداول‌ترین توانایی شناختی غیرزبانی که در ارتباط با زبان مورد مطالعه قرار گرفته، حوزه رنگ است؛ تقسیم مقولات رنگ حداقل به زمان ارسطو و ثاوفراستوس^۱ برمی‌گردد (کانکلین^۲، ۱۹۷۳: ۳۱)، در قرن بیستم تحقیقات بسیاری در این حوزه براساس فرضیه ساپیر-ورف^۳ صورت گرفته‌است که بسیاری برای اثبات و برخی نیز برای رد این فرضیه، دلایلی ارائه داده‌اند؛ در واقع، تحقیقات بعدی، از این فرضیه جداگشته و خود به صورت پژوهش‌های گسترده‌ای در زمینه‌های گوناگون روان‌شناختی، فرهنگی، تفاوت‌ها و یا شباهت‌های موجود در بین زبان‌ها و یا در گونه‌های مختلف یک زبان معین به انجام رسیده‌است. موضوع این پژوهش نیز بررسی زبانی-اجتماعی رنگ‌واژه‌ها در زبان فارسی (گویش تهرانی) است. این پژوهش با توجه به دستاوردها و نتایج تحقیقات گذشته، از جنبه جامعه‌شناسی و براساس تفاوت‌های موجود در بین افراد یک جامعه زبانی معین، صورت گرفته‌است. مسائلی که در تحقیقات گذشته مطرح شده از جمله این است که چه رنگ‌هایی در زبان‌های گوناگون وجود دارد؟ آیا رنگ‌واژه‌ها در زبان‌های مختلف انتخابی هستند یا اینکه یک الگوی عام وجود دارد؟ اگر این الگو وجود دارد مشخصه‌های آن کدام است و چرا باید این مشخصه‌ها وجود داشته باشد؟ آیا در یک جامعه زبانی معین-به‌طورمثال زبان فارسی-با وجود تفاوت‌های سنی، جنسی، تحصیلات، شغل و... در تمام قشرهای جامعه، یک الگوی ثابت وجود دارد؟ یا اینکه تفاوت‌هایی به چشم می‌خورد؟ این‌گونه مسائل، بحث رنگ و رنگ‌واژه‌ها را به موضوعی با اهمیت و جالب تبدیل کرده‌است.

۲-۱- هدف‌های پژوهش

هدف اصلی این پژوهش، بررسی رنگ‌واژه‌های زبان فارسی با توجه به تفاوت‌های اجتماعی از قبیل سن، جنس، تحصیلات، شغل و... است. پرسش‌هایی که در این زمینه می‌توان مطرح کرد

---

1. Theophrastus 2. H.C. Conklin 3. Sapir-Whorf hypothesis

این است که :

۱- آیا در کاربرد رنگ واژه‌ها در گویش فارسی تهرانی در قشرهای مختلف اجتماعی ، تنوع وجود دارد ؟

۲- آیا عوامل مختلف غیرزبانی مانند شغل ، تحصیلات ، سن ، رشته تحصیلی ، شناخت رنگ ... می تواند بر پیدایش و کاربرد رنگ واژه‌ها در فارسی تأثیری داشته باشد ؟ به عبارت دیگر ، آیا این عوامل می توانند در کاربرد رنگ واژه‌ها تنوع ایجادکنند ؟

۳- این تحقیق در مقایسه با تحقیقات پیشین در مورد رنگ واژه‌ها چه نتیجه‌ای به دست می دهد ؟

۳-۱- تعریف مفاهیم

پیش از اینکه به بحث اصلی پرداخته شود ، در اینجا لازم است برخی مفاهیم مبهم یا ناشناخته زبانی و غیرزبانی توضیح داده شود تا درک مباحثی که در طول این پژوهش مطرح می گردد ، به نحو بهتری صورت پذیرد .

اختلاط رنگی : وجود میزانی از ترکیب یک رنگ در رنگ دیگر ؛ به طور مثال وجود رنگ آبی در رنگ سبز که به آن سبز متمایل به آبی گفته می شود (ایتن ، ۱۳۶۵) .

اشباع رنگی : درجه خلوص رنگ از اختلاط سفید یا خاکستری ؛ هرچه سفید یا خاکستری کمتری در یک رنگ وجود داشته باشد به معنی آن است که رنگ بیشتر اشباع شده است (ایتن ، ۱۳۶۵) .

اصل کم کوشی زبانی (قانون زیف) : این اصل بیان می دارد که طول واژه (تعداد هجاها و واجها در واژه) با بسامد نسبی کاربرد آن کاهش می یابد . یعنی هرچه واژه بسامد بالاتری داشته باشد ، طول آن کمتر است (هیز ، ۱۹۷۲) .

برجستگی رنگ : میزان تشخیص و درک رنگ و کاربرد رنگ واژه نشان دهنده میزان برجستگی رنگ است ، هرچقدر که رنگ زودتر تشخیص داده شود ، بسامد کاربرد رنگ واژه و قدمت آن (از لحاظ تاریخ تحولی) بیشتر است و رنگ واژه برجسته تر است و هرچقدر که رنگ واژه برجسته تر باشد ، طول آن از لحاظ هجا ، تک واژ یا واژه ، کمتر است (هیز ، ۱۹۷۲) .

جهانی (همگانی) : مفاهیم زبانی یا غیرزبانی که در اغلب زبانها وجود دارد و بین آنها مشترک است ، مانند وجود فعل یا اسم در همه زبانها یا توانایی های شناختی و درکی همسان (

مانند شناخت و تشخیص رنگ (در همه انسان‌ها (هوپ ، ۱۹۹۰) .

حافظه بازشناختی : جنبه‌ای از حافظه است که موجب تشخیص و درک یا یادآوری پدیده‌ای که در ذهن وجود داشته است ، می‌گردد (لوسی ، ۱۹۹۲) .

درخشندگی (شفافیت) : شدت بالا یا پایین نور و میزان یا شدت روشنایی رنگ همراه با اشباع رنگی آن را میزان درخشندگی رنگ می‌نامند (ایتن ، ۱۳۶۵) .

درستی ارتباط : رابطه‌ای که بین نام‌گذاری یک رنگ توسط یک فرد و تشخیص آن رنگ توسط شخص دیگر برقرار است . هرچقدر این تطابق بیشتر باشد ، این ارتباط از صحت و درستی بیشتری برخوردار است (لوسی ، ۱۹۹۲) .

رنگ اصلی : به رنگ‌های آبی ، زرد و قرمز رنگ‌های اصلی گفته می‌شود و با ترکیب این رنگ‌ها با نسبت‌های مختلف ، رنگ‌های دیگر ساخته می‌شود (ایتن ، ۱۳۶۵) .

رنگ خالص : رنگی که کمترین میزان اختلاط با سایر رنگ‌ها را داشته باشد (ایتن ، ۱۳۶۵) .

رنگ کانونی : رنگی که بیشترین تمرکز را در کانون رنگی داشته باشد (کانکلین ، ۱۹۷۳) .

رنگ غیرطیفی : رنگی که در میان رنگ‌های طیف حضور نداشته باشد مانند صورتی یا قهوه‌ای (فریش ، ۱۹۷۲) .

رنگ مادی : رنگی که از مواد گوناگون ساخته می‌شود یا به دست می‌آید (کانکلین ، ۱۹۷۳) .

رنگ مایه (پرده رنگ) : اختلاف اندک در طول موج که باعث تغییر گسترده و تفاوت از رنگی به رنگ دیگر می‌شود (هوپ ، ۱۹۹۰) .

رنگ نوری : رنگی که به صورت ماده نیست بلکه به حالت نور وجود دارد (کانکلین ، ۱۹۷۳) .

رنگ واژه : عبارت است از واژه‌ای که به صورت تک‌واژه ، واژه ترکیبی ، عبارت یا واژه قرضی برای نامیدن یک رنگ به کار می‌رود .

رنگ واژه اصلی : رنگ‌واژه‌ای که طبق اصول برلین و کی باید دارای خصوصیتی باشد از جمله اینکه تک‌واژه‌ای باشد ، در کاربرد محدودیت نداشته باشد ، مصداق دیگری به جز رنگ ، نداشته باشد ، خود ، زیرمجموعه‌ای از یک رنگ‌واژه اصلی نباشد و در تمام موقعیت‌های کاربردی مصداق ثابت داشته باشد (برلین و کی ، ۱۹۶۹) .

رنگ واژه کانونی : رنگ‌واژه‌ای که فقط به صورت تک‌واژه به کار رود و در هر زبانی معادل یازده

رنگ‌واژه زبان انگلیسی در نظر گرفته شود (کانکلین، ۱۹۷۳).

سیستم فارنسورث - مانسل: شامل ۴۱۰ صفحه رنگی است که ۳۲۰ صفحه از آن‌ها در هشت درجه درخشندگی در بعد عمودی و چهل رنگ در بعد افقی متمایز می‌شوند. چهل قطعه سیاه و سفید در کنار مجموعه قرار دارد؛ لبه‌های روشن و تاریک در یک سوی مجموعه اصلی قرار دارند و همچنین قطعات رنگی وجود دارند که از لحاظ عددی درجه ۱۰ درخشندگی از سیاه تا سفید را شامل می‌شوند و تکه‌های میانی، درجات طوسی را نشان می‌دهند (هوب، ۱۹۹۰).

طبقه رنگ (مقوله رنگ): براساس فرضیه برلین - کی و تعریف رنگ‌واژه اصلی، زبان‌ها از لحاظ تعداد رنگ‌واژه‌های اصلی به ۷ گروه تقسیم می‌شوند که به هر گروه، طبقه یا مقوله رنگ گفته می‌شود و هر طبقه دارای تعداد ثابت و مشخصی رنگ‌واژه است (برلین و کی، ۱۹۶۹).
طبقه غیر اصلی: طبقه‌ای که در آن رنگ‌های طبقه اصلی رنگ، حضور نداشته باشد. در واقع، هر طبقه غیر اصلی زیرمجموعه‌ای از یک طبقه اصلی است (کنت و جین هیل، ۱۹۷۰).
فرضیه جبر زبانی: بخشی از فرضیه سایپر - ورف است که به رابطه بین زبان و تفکر می‌پردازد و نقش زبان را تعیین‌کننده تفکر می‌داند (لوسی، ۱۹۹۲).

فرضیه سایپر - ورف: فرضیه‌ای است که رابطه بین زبان و تفکر را از جنبه‌های گوناگون مطرح می‌کند و دارای دو بعد است: نسبیّت زبانی و جبر زبانی (اشتاینبرگ، ۱۹۸۴).
فرضیه نسبیّت زبانی: آن جنبه از فرضیه سایپر - ورف که به اختلاف و تنوع میان زبان‌ها می‌پردازد، فرضیه نسبیّت زبانی گفته می‌شود (لوسی، ۱۹۹۰).

قابلیت رمزگذاری: سنجش تعداد هجاها یا تعداد واژه‌ها در هر اسم، زمان عکس‌العمل از هنگام ارائه رنگ و پاسخ به آن، مطابقت نام‌ها در بین افراد مختلف، توافق یک فرد در مورد یک نام در شرایط و زمان‌های مختلف، درکل، "قابلیت رمزگذاری" گفته می‌شود (لوسی، ۱۹۹۰).
کانون رنگ: نقطه‌ای که بیشترین میزان یک رنگ بدون تداخل با رنگ‌های دیگر در آنجا حضور دارد، کانون رنگ نامیده می‌شود (کانکلین، ۱۹۷۳).

۴-۱- روش پژوهش

۴-۱-۱- مقدمه

همچنان که اشاره شد، هدف اصلی این پژوهش، بررسی رنگ‌واژه‌های زبان فارسی در شهر تهران و قشرهای مختلف جامعه است. تاجایی که نگارنده می‌داند، در زبان فارسی، رنگ‌واژه‌ها از این دیدگاه مورد مطالعه قرار نگرفته‌اند. برای دست‌یابی به این هدف‌ها و پرسش‌هایی که در این مورد مطرح می‌شود، از دو روش استفاده شده است:

روش نظری: عبارت است از بررسی برخی از تحقیقات و مطالعاتی که پیش از این، در زمینه رنگ صورت گرفته است و در واقع، مبانی نظری پژوهش حاضر، از این طریق مشخص شده است.

روش میدانی: این روش، بخش اصلی کار را در برمی‌گیرد و شامل یک کار میدانی است که با تهیه پرسش‌نامه و مصاحبه با گویش‌وران زبان فارسی در شهر تهران تحقق یافته است. در این پرسش‌نامه، به عوامل مختلف اجتماعی که پیش از این ذکر شد، پرداخته شده است و داده‌های تحقیق، در چارچوب این پرسش‌نامه گردآوری شده است.

۴-۱-۲- پرسش‌نامه

برای دست‌یابی به اهداف مورد نظر در این پژوهش، پرسش‌نامه‌ای تنظیم شده است که شامل چهار بخش است:

- در بخش نخست، چهار مجموعه چهارتایی از قطعات رنگی بر روی یک زمینه رنگی متضاد ارائه شده است. تمام این بخش‌ها رنگ‌های متفاوتی دارند ولی قطعات کوچک که بر روی هر زمینه (مثلاً شماره ۱) چسبانده شده‌اند، رنگ یکسانی دارند. در بین این مجموعه چهارتایی با رنگ‌های متفاوت که با این حال با یکدیگر اختلاف اندکی دارند، تنها یک رنگ یکسان در دو زمینه مجزا، به کار رفته است. این رنگ مشابه، ممکن است شامل رنگ قطعات کوچک با یکدیگر در دو زمینه متفاوت و یا رنگ قطعات و یک زمینه در شماره دیگری باشد. گویش‌ور باید این مجموعه چهارتایی را بررسی نموده و این رنگ یکسان را در دو شماره، معین کند. هدف از انجام این بخش از پرسش‌نامه، ارزیابی میزان شناخت و تشخیص افراد از رنگ است؛ البته باید اذعان داشت که تأثیر فیزیولوژیکی و روان‌شناختی رنگ‌های هم‌جوار بر یکدیگر، تا حدی کار تشخیص را دشوار می‌کند.

- در بخش دوم پرسش نامه ، همان مقیاس رنگی موجود در بخش نخست مطرح است ، با این تفاوت که در اینجا علاوه بر رنگ ، شکل یا ترتیب قرارگرفتن قطعات بر روی زمینه نیز در نظر گرفته شده است . به همین ترتیب ، در مجموعه چهارتایی در دو بخش ، رنگ یکسان و یا تصویر یکسانی نشان داده شده است . مسئله مهم اینکه در این بخش با وجود دو عامل (شکل و رنگ) ، فقط یک مورد صحیح وجود دارد ؛ یعنی در مجموعه چهارتایی ، دو مورد از آن‌ها ممکن است فقط از نظر رنگ ، یکسان باشند و یا فقط از لحاظ تصویر (در صورت صحیح بودن یک عامل ، دیگری در نظر گرفته نمی شود) . بنابراین ، دو شماره یا فقط رنگ یکسان دارند و یا فقط تصویر آن‌ها و طرز قرارگرفتن قطعات بر روی زمینه ، یکسان است . هدف از انجام این بخش ، ارزیابی شناخت و تشخیص رنگ‌ها در ارتباط با یک مقوله شناختی دیگر (شکل یا تصویر) است و اینکه گویش‌وران در تشخیص شباهت‌ها بیشتر به کدام عامل توجه دارند ؛ به عبارت دیگر ، هدف آن است که مشخص نماییم تشخیص و شناخت کدام عامل آسان تر صورت می‌گیرد .

بخش اول و دوم پرسش نامه با توجه به مطالعات رنگ که در آن‌ها به عوامل غیرزبانی از جمله شناخت ، درک و تشخیص رنگ‌ها پرداخته شده ، تنظیم شده است . از جمله تحقیقاتی که به این مسائل پرداخته‌اند می‌توان به پژوهش‌های لنه‌برگ^۴ ، براون^۵ ، رابرتز^۶ ، برونر^۷ ، گرین‌فیلد^۸ و... اشاره کرد (لوسی^۹ ، ۱۹۹۲) .

- بخش سوم پرسش نامه شامل ارائه تصویری از طیف است . در این مرحله ، از گویش‌وران خواسته می‌شود که رنگ‌هایی را که در این تصویر رنگی پیوسته ، می‌بینند ، نام ببرند . در توجه این بخش هیچ‌گونه اشاره‌ای به نام طیف نمی‌شود ، چراکه ممکن است بر قضاوت افراد تأثیر بگذارد . هدف از انجام این بخش ، دست‌یابی به این نتیجه است که آیا افرادی که با یک زبان واحد صحبت می‌کنند ، مرزبندی‌های یکسانی از این پدیده شناختی ثابت ، دارند یا خیر . این بخش از پرسش نامه با توجه به مطالعات جک فریش^{۱۰} (۱۹۷۲ : ۳۰۶-۳۱۰) در مورد رنگ‌واژه‌های زبان موهاک^{۱۱} ، با استفاده از پیوستار طیف و تفاوت‌های موجود در آن جامعه - از لحاظ میزان تحصيلات - و ارائه تقسیم‌بندی‌های متفاوت ، تنظیم گشته است .

-
4. E. Lenneberg   5. R. Brown   6. P.A. Roberts   7. H. Brunner   8. Greenfield
9. J.A. Lucy   10. J. Frisch   11. Mohawk

بخش چهارم شامل ۲۰ قطعه رنگ است که تا حدودی به طور اتفاقی انتخاب شده‌اند. در اینجا هیچ تأکیدی بر یافتن رنگ‌واژه‌های اصلی براساس فرضیه برلین - کی^{۱۲} (۱۹۶۹: ۶۵) وجود ندارد، بلکه هدف تنها تحلیل توانایی شناخت و نام‌گذاری رنگ‌ها در بین افراد مختلف یک جامعه زبانی است. از افراد خواسته می‌شود که نامی برای هر قطعه ارائه دهند. این ۲۰ قطعه به طور مجزا بر روی ورق‌های کاهی کدر چسبانده شده‌اند. در بخش‌های پیشین پرسش‌نامه نیز این نکته رعایت شده است و علت این امر جلوگیری از تأثیر فیزیولوژیکی و روان‌شناختی رنگ‌های همجوار و همچنین جلوگیری از بازتاب نور سفید در اطراف رنگ‌ها است. هر صفحه از پرسش‌نامه به طور مجزا به گویش‌ور ارائه شده و هر فرد نیز به تنهایی و بدون حضور سایر افراد یا سایر گویش‌وران در پاسخ‌گویی مشارکت داشته است تا از تأثیر پاسخ‌ها و یا گفتگوهای سایر افراد به دور باشد. در این بخش، مطالعات ریورز^{۱۳} (هیگرسون^{۱۴}، ۱۹۷۱: ۱۰-۱)، پل کی^{۱۵}، و پلت کمپتون^{۱۶} (لوسی، ۱۹۹۲: ۱۸۳)، برلین و کی (۱۹۶۹) و ... مورد توجه بوده است. قسمت دیگر پرسش‌نامه مروری بر مشخصات فردی افراد مانند جنس، شغل، تحصیلات و ... است.

۱-۴-۳- جمعیت نمونه

این کار میدانی با مشارکت ۱۰۰ گویش‌ور فارسی‌زبان ساکن شهر تهران صورت گرفته است که ۶۱ مرد و ۳۹ زن را در برمی‌گیرد. ۹۹٪ این افراد از لحاظ فیزیولوژی بینایی نقصی نداشته‌اند، تنها یک مورد از افراد در تشخیص رنگ‌ها دارای اختلال بینایی بوده است که در جدول مشخصات گویش‌وران (پیوست ۲) با شماره ۴۶ مشخص گشته است. در اینجا عوامل مختلف محیطی به ویژه شرایط نوری متفاوت که به علت شرایط مکانی مختلف، ایجاد گشته‌اند و در نتیجه بازتاب‌های نوری متفاوتی از رنگ‌ها ارائه داده‌اند، در نظر گرفته نشده و فرض بر این است که این شرایط برای تمام گویش‌وران، یکسان بوده است. در واقع، کوشش پژوهنده نیز این بوده است که شرایط مصاحبه با گویش‌وران تا حد ممکن، یکسان باشد.

۱-۴-۴- متغیرهای غیرزبانی

در این پژوهش، عوامل مختلفی به عنوان متغیرهای غیرزبانی مورد توجه قرار داشته‌اند که در

12. Berlin-Kay hypothesis 13. W.H. Rivers 14. N. Hickerson 15. P. Kay

16. V. Kempton

زیر به آن‌ها اشاره می‌شود :

۱-۴-۴-۱ جنسیت :

همچنان‌که اشاره شد ، نسبت گویش‌وران از لحاظ جنسیت به‌قرار زیر است :

- مرد : ۶۱٪ کل افراد .

- زن : ۳۹٪ کل افراد .

جدول (۱-۱) : توزیع گویش‌وران از نظر جنسیت به درصد

جنسیت	درصد
مرد	۶۱
زن	۳۹

۱-۴-۴-۲ سن :

گویش‌وران از نظر سنی به دو گروه تقسیم می‌شوند که در جدول (۲-۱) مشخص گشته است .

جدول (۲-۱) : توزیع گویش‌وران از نظر سن به درصد

سن	درصد
زیر ۳۰ سال	۶۳
۳۰ سال به بالا	۳۷

۱-۴-۴-۳ شغل :

گویش‌وران از نظر شغل و ارتباط آن با رنگ و کاربرد رنگ‌واژه‌ها به سه گروه تقسیم می‌شوند :

۱- افرادی که شغل و تخصص آن‌ها ایجاب می‌کند که با رنگ (منظور ماده رنگی است)

سرورکار داشته باشند . به عبارت دیگر ، رنگ ، ابزار اصلی کار آن‌ها محسوب می‌شود و به همین

دلیل از لحاظ شغلی ملزم به استفاده از رنگ‌واژه‌ها هستند . این گروه ۳۲٪ کل افراد را

شامل می‌شوند . در این گروه می‌توان به این مشاغل اشاره کرد : نقاش ، مسئول چاپ عکس ،

فروشنده لوازم نقاشی ، رنگ‌فروش (رنگ ساختمانی) ، دانشجوی نقاشی ، صنایع دستی ،

عکاسی ، طراحی ، گرافیک ، طراحی و چاپ پارچه ، پژوهش هنر ، معلم هنر و ...